

ULUĞ NUTKU'NUN FELSEFESİ

Çetin VEYSAL*

ÖZET

Nutku'nun felsefeye yaklaşımı iki temel konu bağlamında dile getirilebilir: İlk 'aşmaca sorunları' bağlamında 'inanma felsefesi' sorununun değerlendirilmesi; ikinci olarak da 'özne-nesne bölünmesi', bütünüün parçalanması ve doğanın tahribi. Nutku, çalışmalarında tarihsel bağlamları içerisinde; nedensellik, bilimsellik, özgürlük, ölüm, kader, kismet, kültür, insan, toplum, düşünme, eylem, mutluluk, amaç, bilim, inanç gibi birçok kavram üzerinde durup, bu kavramların anlamları hakkında çözümlerde bulunmaya çabalamaktadır. Bu tanıtım Nutku'nu düşüncesinin bir yönüdür; diğer konulara bakışımı, düşüncelerini tartışarak tanıtmak gerekir. Burada bu yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: İnsan, toplum, kültür, düşünme, özgürlük, ölüm, felsefelemek, aşmaca ve zaman.

(Die Philosophie von Uluğ Nutku)

Zusammenfassung

Nutku's Annäherung an die Philosophie lässt sich hinsichtlich zwei grundsätzlichen Angelegenheiten zur Sprache bringen: erstens die Behandlung der "Glaubensphilosophie" im Zusammenhang der "Transzendenzprobleme"; zweitens die "Subjekt-Objekt-Teilung", die Zerlegung des Ganzen und die Zerstörung der Natur. In seinen Studien nimmt Nutku mehrere Begriffe wie die Kausalität, die Wissenschaftlichkeit, die Freiheit, der Tod, das Schicksal, das Kismet, die Kultur, der Mensch, die Gesellschaft, das Denken, die Handlung, das Glück, das Ziel, die Wissenschaft und der Glaube von seinen geschichtlichen Zusammenhänge betrachtet in Angriff und versucht, die Bedeutungen dieser Begriffe zu analysieren. Diese Bekanntmachung stellt nur eine Seite des Denkens von Nutku dar; über seinen Aspekt zu anderen Themen hat man debattierend aufzuklären. Dies wird in der vorliegenden Arbeit versucht.

Schlüsselwörter: Mensch, Gesellschaft, Kultur, Denken, Freiheit, Tod, philosophieren, das Transzendenz und die Zeit

^N Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

“Senin boynundaki ip
Bedrettin'den mirastır
Yalnız erenlere asılır
Her Varidatın gündeğümünde”

Uluğ Nutku (*Ur Uruk Urşu*'dan)

Giriş

Uluğ Nutku'nun felsefe anlayışının bütünlüklü bir tanıtımı, öncelikle onun içinde bulunduğu sürecin günümüz insan ilişkileri bakımından değerlendirilmesi ile olanaklıdır. Onun çalışmalarında görülen temel özellik: İnsan, toplum, sanat, inanma, kültür, politika ve toplumsal yaşamın başka alanlarına dair sorunsalların felsefi boyutlarıyla ele alınıp işlenmesidir. Kendisinin yeğlediği deyişle, sorunlara yaklaşımı, ana eksen bakımından *güncellik* içeren felsefi temellere dayanır. Belki de bu nedenlerle kitap başlıklarını da; *İnsan Felsefesi Çalışmaları, Felsefe ve Güncellik* ve ... *Daha güncel Felsefe* olarak belirlemiştir. Yayımlanmış tüm çalışmaları (henüz bitirmediği, yakında bitirmesini umduğumuz *İnanmanın Felsefesi* eseri dışında) daha önce yazmış olduğu denemeler ve makalelerden¹ oluşmaktadır.

Deniz Kanit'in² (2006:72) dediği gibi, Nutku'nun felsefeye yaklaşımı iki temel konu bağlamında dile getirilebilirdi: İlkin 'aşmaca sorunları' bağlamında 'inanma felsefesi' sorununun değerlendirilmesi; ikinci olarak da 'özne-nesne bölünmesi', bütünün parçalanması ve doğanın tahribi. Bu tanıtım Nutku'nu düşüncesinin bir yönüdür; diğer konulara bakışını, düşüncelerini tartışarak tanıtmak gerekir. Burada bu yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmalarında tarihsel bağlamları içerisinde; nedensellik, bilimsellik, özgürlük, ölüm, kader, kısmet, kültür, insan, toplum, düşünme, eylem, mutluluk, amaç, bilim, inanç gibi birçok kavram üzerinde durup, bu kavramların anlamları hakkında

¹ Uluğ Nutku'nun hazırlamış olduğu doktora ve doçentlik çalışmaları henüz yayınlanmamıştır. Uluğ Nutku'nun akademik tez çalışmalarının değerlendirilmesi burada değil, daha geniş bir tez çalışmasında değerlendirilmesi doğru ve olanaklıdır. Bu türden bir görevi yerine getirmek amacıyla bir yüksek lisans tezi de şu sıralar sürdürülmektedir.

² KANIT, Deniz., *İnsanoluş Paradoksu*, Uluğ Nutku'ya Armağan (içinde), Editörler: Mehmet Elgin, Çetin Veysel, İstanbul:İnkılap Yay. 2006, s.66-78

çözümlemelerde bulunarak kültür dünyamıza bir tutam aydınlık taşımıştır.

Uluğ Nutku'nun burada betimlenmeye çalışılan düşünceleri, sırasıyla: Felsefe, insan, inanç, dünya ve güncellik anlayışı başlıkları altında toplanmıştır. Eleştirel elekten geçirmemiz, düşüncelerinin akışının anlaşılmasına engel olmamak amacıyla, yer yer dipnotlarda ve değerlendirme kısmında yapılmıştır.

Felsefe Anlayışı

Felsefelemek kavramını dilimize kazandıran Nutku³, “sözün eyleyişi” anlamında kullandığı bu terimi felsefenin düşünsel ve eylemsel birliğini kurma amacını güderek yapmıştır. *Aşmaca* kavramını, kendi başlarına anlam, amaç ve değeri olmayan doğa süreçlerine insanca anlam yüklenerek dile getirme durumları için uygun görmektedir.⁴ Bu türden ifade ya da kavrayışlar anlam bakımından her insan topluluğunda saptanabilir. İncanın olduğu her yerde aşmacalara kendiliğinden rastlanır. Yeryüzü ve yerüstü aşmacaları adı verdiği ideoloji ve din sistemlerinin incelenmesine geniş yer ayırır.⁵ Bu olguların tümü gerçeklikten kaynaklanır, olandan olması gerekene uzanır ama söylem düzlemleri farklıdır ve birbirine karıştırılmamalıdır. Bu düzlemler bir anlatımda yan yana getirilir, hatta iç içe geçirilirler; böylece de aynı terim öbeği içindeymiş gibi görünürler. Ona göre, *yeryüzü* aşmacaları olan ütopyalar ve ideolojilerin uzak geleceği şimdileştiren ve mutlaklaştıran son amaçları ile gerçeklik üstüne ikinci gerçeklik kuran ve bunun asıl gerçeklik olduğuna inanan, bu nedenle de *yerüstü* aşmacaları olan dinler, insanların özgür, yaratıcı ve eleştirel olmalarına, yaratıcılıklarına bir şekilde engel oluştururlar. Din aşmacasında en temel varoluş sorunları (en önemlisi ölüm bilinci ve ölüme tavır alma), ideoloji aşmacasında toplumsallaştırmayı sürdürmek (en önemlisi de tarihsel sınırlanmışlık ve sınırları aşma çabası) söz konusu edilir. Burada Nutku'nun belirleyici ve ayırıcı kavrayışı; felsefenin her iki aşmacayı her iki değer biçmeyi

³ NUTKU, Uluğ., *Felsefe ve Güncellik*, İstanbul: Bulut Yayınları, 2005. s. 79-84

⁴ a.g.e., s. 84.

⁵ a.g.e., s. 85.

de inceliyor olduğu ama dinsel aşmacanın söylemini anlamadan ideolojinin söylemini anlamının olanaksız olduğudur.

Bu konu bağlamında Nutku⁶, *evrensel bilim aşmacasının*, yeryüzü egemenliğinin mülkiyetine çekilmesinin ölümcül bir paradigma olduğunu vurgular: *Hiçbir insan, acından ölse dahi, baldırından bir parça et kesip yemez*. Çağımız için yeni bilgelikler oluşturulabilir: 'Doğa tüketim aracı değildir'; 'insan, verimine göre ölçülemez'; 'küresel ticaret değil, tüm kaynakların hakça paylaşımı'; 'Birleşmiş Milletler değil, Birleşmiş İnsanlık'. Bu yeryüzü aşmacaları, uğruna mücadele etmeye değer; çünkü bu çeşit aşmacalar insanlık idesine ve insanın onun varoluş dayanaklarına uygundur. Bunlar, insana aykırı ve insanı engelleyici değildir. İnsan zaten doğası gereği çalışır, bir baltaya sap olmaya zorlanmasına gerek de yoktur. Bu düşüncesini şu örneğiyle temellendiriyor⁷: Bir insana bir büroda hiçbir şey yapmadan sekiz saat oturacağını, yalnızca zorunlu gereksinimleri için dışarı çıkabileceğini, işinin ve geçiminin bu olduğunu söyleyelim. Böyle bir şeyi kimse sürekli yapmak istemez. Herkes kendini verebileceği, değer verebileceği bir işi olmasını ister; çünkü işine değer biçerken kendine de değer biçecektir.

Günümüzde felsefe eğitim ve öğretiminde anlaşılammış olana işaret eden, hem eğitimci hem de üniversitelerde hocaların felsefe yaklaşımlarını gözden geçirmelerine olanak sağlayabileceği düşüncesiyle Nutku⁸; felsefenin kimseyi azarlamayacağını, çünkü felsefenin karşısında azarlayacak kimse olmadığını belirtmektedir⁹. *Filos*, arkadaş, azarlamaz, bu nedenle sevilir. *Sofos*, -bilge- olmanın koşulu, karşıdakini anlamaktır der ve ekler¹⁰: Felsefenin öğüt vereceği kimse de yoktur; felsefenin öğüt vereceğini sananlar bilgelikte yanılır. Buyrukçu olan kimse, zaten filozof olamaz. Bu düşünceleriyle, 'felsefe özgün düşünmeyi öğretir, ötekilerle aynı şeyi düşünmeyi değil', kavrayışındadır.

Öğrenmek, bir şeyin, konunun (örneği: Anlam, değer, özgürleşme gibi) ne olduğunu, nasıl yapılacağını, bireyin kendisinin özgünce bulması

⁶ a.g.e., s. 86.

⁷ a.g.e., s. 86.

⁸ NUTKU, Uluğ., ... *Daha Güncel Felsefe*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006, s. 2.

⁹ Yani felsefe öğrenmeye yönelmiş -isteyerek ya da istemeyerek- gençlerin, felsefe eğitim ve öğretimine yönelmiş olanların zaten toplumumuzda azınlıkta olmaları nedeniyle kıymetli oldukları, felsefe dostu olmakla dostluğu da hak ettikleri düşünülürse, bu konu daha da önem kazanmaktadır.

¹⁰ NUTKU, *Felsefe ve Güncellik*, s.2.

için yolu keşfetmeyi, sorular sormayı, merakı ve eleştiriyi öğrenmesidir ona göre. Gencin sorular ve sorunları içselleştirmesi, felsefe tarihinin bilgilerini ezberlemesi değildir elbet; elde ettiği bilgiler aracılığıyla felsefe yapmayı öğrenmesi gerekir. Felsefe, karşıt bir kültür olarak bilinenin eleştirisinden doğar. Nutku¹¹, karşıt kültür olarak adlandırdığı felsefenin, ‘hoca dedi ki’den (*magister dixit*) uzaklaştırıldığı ve bunun yerine ‘düşünüyorum’un (*cogito*) yerleştirildiği ölçüde başarılı olabileceğini belirtmektedir.

Nutku, felsefi düşüncede çekirdekte olanın, tarihsel-geçici dış etkenler değil, sorunun her yerde, her zaman ve herkesçe dile getirilebilir olmasını sağlayan niteliği olduğunu düşünmektedir. Sorunun ne ölçüde açık ortaya koyulabildiği, anlaşılabilirliğini o denli artırır. Soru daha geneldir. Tıpkı Sokrates’in, “Atina için adalet nedir?” sorusunu değil de “adalet nedir?” sorusunu sormasında olduğu gibi genel sorular sorular felsefede; fakat bunlar aynı zamanda günceldir ve çözüm önerileri içerirler. “Genelliğinde güncel, günceliğinde genel” deyişini çeşitli bağlamlarda tekrarlar. Sorgulamasız söylemler olan ‘dünya görüşleri’ felsefe değildirler, ama felsefi çekirdekler barındırırlar. Felsefenin bir işi de dünya görüşüyle arasındaki sınırı çizerek çekirdekte olanı işlemektir. Felsefe hem dinin dünya görüşünü hem de bunun içinde yer aldığı ama çok daha geniş kapsamlı olan kültür alanını incelemeye alır. Tersine olanaksızdır; dünya görüşlerinden hareketle felsefe yapılamaz; dışına çıkmak, mesafe almak gerekir. Felsefe, dünya görüşlerine eleştirel bir karşıtlıkla hareket eder, onların insan anlayışlarındaki doğruları ve yanlışları ayıklar. Nutku şu saptamada bulunur: Dünya görüşüne eskiden “dünya bilgeliği” denirdi. “Dünya görüşü”, yüzyılımızın başında bir akım olarak ortaya çıkmış ve “dünya görüşü felsefesi” adını almıştır¹². ‘Dünya görüşü felsefesi’ (*Weltanschauungsphilosophie*) kültür yapılarının farklarına işaret etmişti. Bu önemliydi fakat göreliliği mutlaklaştırdığı için kısa zamanda tükendi.

Felsefesiz bir toplumun yaşayacağını ama eleştiri yeteneği güdük olarak varlık göstereceğini, bu nedenle de yöneticilerin köhne bir dünya anlayışı içerisinde tıkanmış olacaklarını; siyasette demokrasi, bilimlerde özgürlük, kurumlarda özdenetim ve özerkliğin lafta kalacağını ileri süren

¹¹ a.g.e., s. 11.

¹² a.g.e., s. 7-10.

Nutku¹³, günümüzden 436 yıl önce İstanbul'da inşa edilmiş ve beş yıl sonra 'devlete uğursuzluk getirdiği' yobazlığı yüzünden bir şeyhülislamın fetvasıyla yıkılmış rasathanenin yıkıntıları altından henüz kalkamadığımızı vurgular. Avrupalı 1600'de bir aydınını, biz ise 2000'e doğru birçok aydınımızı yaktık diyerek, kültür dünyamızın dogmalardan kurulu düzenine parmak basar. Avrupalı, filozof-aydınının alevlerine baktı, aydınlandı ve birçok filozof ve düşünce adamı çıkardı diyen Nutku¹⁴, kültürel aydınlanmamızdaki çıkışsızlığa yanıt verme çabası içerisine girer. Ona göre, felsefe mevcut kültürü hem aşılıyor hem yansıtıyor, hem özümüyor hem de eleştiriyor. Kültürün *asi* ögesi felsefe, dinin dünya ve insan görüşünün içinde altı yüzyıl sıkışık kalmış Osmanlı toplumunda gelişemedi; aynı nedenle, 800-1400 yılları arasında felsefeye açık olan ve büyük filozoflar yetiştiren Arap toplumunda da bitti ve Arapların karanlık Ortaçağı Batı'nın Rönesans'ından sonra geldi, hala devam ediyor. Diğer İslami toplumlarda da durum farklı değildir. Oysa, verilmiş düşünsel kültürün karşıtı olarak felsefe içte tutulmalıdır. Sanat ve felsefe¹⁵, toplumun geliştirici karşıt kültürüdür ve toplumu ayağından aşağıya çeken günlük siyasetlerden kurtarıp kültürün üst basamaklarına taşırlar.

Felsefeyi dünya görüşleri ve ideolojilerden ayıran, felsefi düşüncenin çekirdeğini oluşturan uğraş, *antinomi* çözümlenmesidir¹⁶. Nutku, antinomi çözümlenmesini değerlendirirken öncelikle, her filozofun düşüncesinde sav-karşı sav örgüsü görülebileceğini ileri sürer. Böylesi bir uğraşın *aporetik* olarak adlandırılabilceğini, diyalektiğin rastgele kullanımlarını ayıklayacağını, yapay olan "izm"ler karşıtlığına son vereceğini (rasyonalizm-empirizm, idealizm-materyalizm gibi), çözülebilir ve çözülemez sorunları, işlenebilir ve işlenemez metafizikleri ayıracağını (evrenin kaynağı ile ilgili üst-bilinç ya da madde savı) ve çözülebilir olanları bilimle iç içe, çözülemez olanları da aklın paradoksları olarak inceleyeceğini belirtir. İncelemede *aporia* kavramının merkezde olduğunu vurgular¹⁷. *Aporia*, Grekçe "yürünecek yolun bulunamaması" anlamında, hem aklın sınırlarını çizer hem de sorun bilincini derinleştirir. İonya felsefesinde *peri füseos* düşünceleri

¹³ a.g.e., s. 11.

¹⁴ a.g.e., s. 11.

¹⁵ a.g.e., s. 13.

¹⁶ a.g.e., s. 21.

¹⁷ a.g.e., s. 21.

doğa-ilke (füsis-arhe) antinomisini filizlendirmiş ve bu da Platon'un *onta-idea* antinomisiyle doruğa çıkmıştı¹⁸. Aristoteles'in, bilimsel çözümün *aporia*'yı ortadan kaldırdığını söylemesinin ontolojik bakışına gölge düşürdüğünü ama yine de onun incelediği "ilk ilkeler" alanının (*prote filosofia=ilk felsefe*), bütün araştırmayı önceleyen ve gerek tek tek gerekse de karşıtlıklar olarak karşımıza çıkan kavramlar alanı olması nedeniyle, kategoriler ve modaliteler çözümlemesine yol açtığını belirtmektedir.

Nutku'ya göre, felsefe tarihini değerlendiren antinomi çözümlenmeleri, felsefi bilgiyi yeniden tanıtır. Sokratik diyalogu, antinomi düşüncesinin işlenişinin ilk yöntemi olarak görür ve bunun Eski Doğu düşüncesinde de olduğunu, Lao-Çe'nin Tao kavrayışında (bilgelik yolu: 'Adlandırılmaz ad'ı bilmek) görülebileceğini vurgular. Anaximandros'un *Apeiron*, Parmenides'in *Bir-olan* ve Buddha'nın *Nirvana* kavrayışlarında varlık-hiçlik antinomisinin işlenişini görür. Felsefenin temel sorusu, insanın hem içinde bulunduğu hem de karşısına aldığı Varlık üzerinedir. Ancak Varlık, varolanlar arasında bir varolan olarak insan varlığını da içerdiğinden, varlık-hiçlik karşıtlığı tek antinomi değildir; insan varoluşuna ilişkin antinomiler çoktur ve bunları incelemek felsefi antropolojinin işidir. O'na göre bazı antropolojik antinomiler şunlardır: Hukuk toplumsallığı düzenler - hukuk insanlar arası içtenliği bozar; tarihte ilerleme vardır - tarihte ilerleme yanılmazdır; insan kendisini sonuna kadar nedensel açıklayabilir - insan kendisini ancak anlamlandırabilir. Nicolai Hartmann'ı izleyerek halis ve yapay antinomilerin ayrılması gerektiğini ileri süren Nutku, Kant'ın 'zorunlu varlık'a (tanrı) ilişkin antinomisinin yapay bir antinomi olduğunu, bu türden yapay antinomilerin inanç aşmacaları içinde yer aldıklarını ileri sürer. Ancak, "insan, olup bitenleri oldukları gibi tasarlamaya yönelir - insan, olup bitenleri olmadıkları gibi tasarlamaya yönelir" karşıtlığının halis bir antinomi örneği olduğunu vurgular¹⁹. Nutku, antinomilerin çağlara göre öne çıktıkları ya da geri çekildiklerini, zaman ve koşullara göre biçim değiştirdiklerini düşünür. Savaş - barış, demokrasi - despotizm ve insan hakları - insan bencilliği de güncel ve örnek verilebilecek karşıtlıklardandır. Ancak Nutku günümüzün belirleyici antinomisinin: "İnsan toplumsal ilişkilerin

¹⁸ a.g.e., s. 22.

¹⁹ a.g.e., s. 22, 23, 24, 25.

84 Uluğ Nutku'nun Felsefesi

(koşulların) ürünüdür - toplumsal ilişkiler (koşullar) insan yapısının, özünün biçimlenişleridir” savsözlerinde (argümanında) bulunduğunu belirtir. Bu savlardan her ikisi de Marx'da görülmektedir. Nutku, yalnızca felsefe değil, bilim dallarına da serpişmiş antinomilerin sistematik incelenmesinin, *propaideutike* (öğretim ya da hazırlık) hizmeti verebileceği düşüncesindedir.

‘Felsefeyi bilimlerin bilimi’ olarak nitelemenin yanlış olduğunu savlayan Nutku²⁰, bilimleri piramit şeklinde çizmek ve tepesine de felsefeyi yerleştirmenin daha da yanlış olduğunu vurgulamakta, ‘hele, bilimin teorik temelinin altına, sanki bu temeli taşımakla yükümlüymüş gibi, felsefeyi yerleştirmek, daha daha yanlıştır’ düşüncesini ileri

²⁰ NUTKU, ... *Daha Güncel Felsefe*, s. 110.

sürmektedir²¹. Nutku²², ‘soyut gibi görünen anlatım somut örneğini bulur bulmaz canlanır, ama elbette felsefenin işi, her felsefî deyişe bir örnek aramak değildir. Bu bakımdan Hegel’in “baş aşağı duran felsefesini ayakları üzerine dikmek (Marx, Engels)” gereksizdir, düşüncesindedir²³. Felsefenin idealizm - materyalizm karşıtlığına indirgenmesinin bir anakronizm olduğunu ileri sürerek ilke - varlık düalitesinin halis

²¹ Bu sava itiraz edilebilir ve edilmelidir de. Öncelikle felsefe anlayışı bakımından insani olanı öne çıkaran bir düşünce insanının bu tarz bir yaklaşımı benimsemesi, bu insanın da hocam olması ayrıca tartışmayı gerektirmektedir. Ama burada hemen şu itiraz yapılmalıdır: Eğer felsefe, Nutku’nun dile getirdiği gibi hem bilimlerin kuşatıcısı, hem de onlara temel olan bir disiplin olamayacaksa hangi tür hareket noktasına sahip olabilir ve sorunlar karşısında nasıl yol alabilir? Felsefenin ne olduğu, ne işe yaradığı, ilke ve ölçülerinin neyle temellendirildiği belirlenmek zorundadır. Bu bağlamda da bilimlerle ilişkisi, yeri, anlam ve önemi de tartışma sürecine girer kendiliğinden. Felsefe, tüm bilim ve disiplinlerin hem hareket noktalarının belirleyeni, hem de ölçüsü olabilir, olmalıdır. Bu anlamda demek ki, felsefenin tanımından ne anlaşıldığı da tartışmaya dahil edilebilir. Nutku’nun kendi ifadeleriyle yol alınabilir burada. Yukarıda (sy. 1, 2, 3, 4), felsefeye hangi anlamlar yüklediği görülen Nutku; hem felsefenin bilgelik sevgisi bağlamıyla her tür insan eyleminin ona yakışır olmasını sağlayacak bir temel olduğunu, hem bilmeye yönelmesi, bilmesinden kaynaklanan erdemliliği ve sorumluluğu, ama aynı zamanda seçme özgürlüğüyle davranmasının bir olanağı olduğunu değişik yazı ve çalışmalarında ileri sürer ama aynı zamanda da nasıl olur da hem bilimler hem de her türlü bilgi ve varlık sorununda hareket noktası, ilke, ölçü ve belirleyen olarak hem en altta ama hem de en üstte olmasını ileri sürmez? Bu paradoksaldır ve çelişkili bir akıl yürütmedir. Kant’ın ‘el aklın uzantısıdır’ düşüncesi felsefeye uyarlanabilir. Tüm bilimler ve disiplinler, felsefenin ortaya koyduğu insan olgusu ve kavramını, bütün - parça ilişkisi ile oluş içerisindeki maddi dünyayla ilgisinde ortaya koymadıklarından, kendi temelleri olan kaynaklarından, yani insanın (ve böylelikle doğanın da) genel iyiliği - güvenliği bağlamından uzaklaşmışlardır. Oysa tüm bilim ve disiplinler, insani, evrensel ve türsel özneliklerimizi geliştirici felsefî kavrayışlar üzerinde yükselmelidirler. Bu nedenle de her biri felsefenin bir uzantısı olmalıdır. Burada dile gelen; olanın, ‘olması gerek’le karşıtlığıdır. Olan, reel gerçek, felsefî olanla; ‘olması gereken, olacak’la yer değiştirmesi düşünüldür. Böylelikle felsefî olan ‘olması gerek’i dile getiren olarak, reel gerçekliği dile getirene, bilimsel olana öncül ve aynı zamanda dayanak oluşturur’ (oluşturmalıdır) savına varılır. Burada anlaşılması gereken önbelirleme, maddi temelde yükselen düşüncenin, bir kere maddi kökten yükseldikten sonra düşünce olarak öne çıktığı ve sürükleyici olduğu değil, felsefe olarak eylem ve düşüncenin birliği bağlamında gittiğidir. Teori ve pratiğin birliğine vurgu yapan bu düşünce, bilimler (bilgi ve belgeler) üzerinde yükselen felsefe anlayışı yerine, onlardan ayrılmayan, onlara nereye gideceğini

antinomi olarak Platon tarafından dile getirildiğini, çağlar üstü olduğunu vurgular (1998:16).²⁴

İnsan Anlayışı

İnsan Felsefesi Çalışmalarının özetini verirken, insan felsefelerinin tüketilemeyeceğini, hep olacağını savlayan Nutku, bu tespitini de temel sorunların aynılığına ve bir insan görüşüne olanak sağlamalarına bağlar. Ancak insan sorununa, sonradan kazanılan genel kavramlarla başlamayı değil, genelliği canlandıran, farklı yer ve dillerde yaşayan insanların sorunlarından geçilerek varılması gerektiğini vurgular.²⁵ İnsanı, evren (*kosmos*) ile insan (*anthropos*) kavramlarını birleştirerek oluşturduğu “kosmantropos” kavramıyla belirler. Greklerin insanı doğayla birlikte ele alışları bu kavramda dile gelebilir ona göre.²⁶

Nutku, ölüm bilincine ilişkin düşüncelerine şu soruyla girer: “Ölümün bilincinde olmak, ölümsüzlük isteğini ve büründüğü inançları neden gerektirsin? Cevabı şöyle: Bilincinde olduğu için gerektiriyor.

gösteren bir felsefi yaklaşımı benimsemektedir. Böylesi bir yaklaşımın öne çıkarılmasının nedeni; günümüz özel mülkiyetçiliğinin, iktidar ve egemenliğinden doğan çeşitli yok edici vahşete dönüşen hırsının insan ve doğayı tahrip etmeyi özleyen eğilim içerisinde devinmesidir denebilir.

²² NUTKU, ... *Daha Güncel Felsefe*, s. 110.

²³ Burada da Nutku'ya şu noktada itiraz edilebilir: Felsefenin işi, her felsefi deyişe bir örnek aramak olmadığı gibi, ters olanı düzeltmemek, yanlış tepkisiz kalmak da değildir. Nutku'nun kendi deyimiyle; ‘yer üstü aşmacalar’ının yanıltıcı yüzünü ortaya çıkarma görevi nasıl yerine getirilmesi gereken bir problem çözümlüyse, varlık ya da ilke (arkhe) sorununa yaklaşımda ortaya konan ‘felsefi aşmacalar’da ortaya çıkan problemlere de çözüm bulunmalıdır. Bu bağlamda Marx ve Engels, Hegel’in ortaya koyduğu yaklaşımı tersine çevirmek bu türden bir düzeltme girişiminden ibarettir. Gerçi Nutku, Marx ve Engels’in bu girişimin bir düzeltme değil, önyargılı bir yargılama olduğunda ısrar eder. Bu konuda Nutku'nun ifadelerine açık itirazlar felsefe tarihinde çok fazla olması sebebiyle derinleştirilerek ortaya başka bir tartışma alanı açılmasının yerinin burası olmadığı düşüncesindeyim. Eleştirel bir değerlendirmede bu görev yerine getirilecektir.

²⁴ NUTKU, Uluğ., *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Bulut Yayınları, 1998. s. 16.

²⁵ NUTKU, Uluğ., *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, s. 8.

²⁶ a.g.e., s. 12-13.

Sosyolojik bir bakışın, 'egemen sınıfların baskısı, kitleleri dünyaya yabancılaştırarak ölümsüz bir öte dünya hayatı hayal etmeye sürüklemiştir' savı yetersizdir, çünkü temel olguyu tarihsel-geçici koşullara bağlıyor ve görece kılıyor. Ölümsüzlük inancı, tanrılara yakarma ve tapınma gibi olgular, sınıf ilişkilerinden kaynaklansalardı, 'sınıfsız ilksel - komünal' toplumlarda bulunmamaları gerekirdi"²⁷.

Haddini bilen bir ölümsüzlüğün, sonrakiler tarafından (olumlu anlamıyla) anılmakla da olanaklı olabileceğini, en güzel ölümsüzlüğün de bu olduğunu vurgular. Önemli olanın kendi başına ve mutlak bir ölümsüzlük değil, var olma - yok olma çelişkisinin yaşama kazandırdığı biçem olduğunu, insanın ölümü aşmak için tanrılarını kendisine katacağını, böylelikle de büyük kültür başarıları yaratacağını ileri sürer.²⁸ Ona göre ölüm bilinci, insana bireysel biricikliğini ve kaçınılmaz sonluluğunu duyurur. Bütün kutsallaştırmalar, sonluyu sonsuza (ölmüyü ölümsüze), yok olanı var olana (göreliyi mutlaka), bireyseli bütünsel (teki çoka) kavuşturma girişimleridir.²⁹

Ruh - beden ayrımı konusunda bedene hep haksızlık yapıldığı görüşündedir. Bu noktada önemli ayrımın ne olduğunu şöyle anlatmaktadır: Ölümlü beden doğanın bir gerçekliğidir, ölümsüz ruh ise (değişmez varlık gibi) düşüncenin gerçeklik karşılığı olmayan bir kurgusudur ve kurgunun nedenleri insanın doğa karşısında duruşunda saklıdır.³⁰ Din, ruhu kirlettiği için bedeni ahlakça sorumlu tutar. Bedenin kendi başına karar vermesi yoktur ki, iddia edildiği gibi ruhu ya da insanı

²⁷ a.g.e., s. 21. Bu noktada tartışmalı görünen, ayrım ve ayrımcılık temeli üzerinde yükselen farklılaşma ögesinin gözden kaçırıldığı ileri sürülebilir. Bu öge, iktidara bağlılık olarak hiyerarşi ve statüdür. İktidarın olduğu ilişkilerde varlığını sürdüren hiyerarşi ve statü ilişkileri, insan - insan etkileşiminden doğan ayrım ve gücü söz konusu eder denebilir. Egemenlik ilişkilerinin yarattığı ayrımcılık da kendiliğinden güçlü ve zayıfı ortaya çıkarmış olmalıdır. Buradan da 'yaratan - yok eden', 'veren - alan', 'iradesini dikte eden - yönlendirilen' soyutlamasına ya da kavramına geçilmiş olabilir. Kaldı ki, bilinen "sınıfsız ilksel-komünal" toplumlar, uygarlığa geçiş aşamasında bulunan topluluklardır ve uygarlaşmanın belli süreçlerinde yol almış sayılabilirler. Oysa daha eski ve bilinmeyen (belki yüz bin yıl önce yaşamış olan atalarımız) "sınıfsız ilksel-komünal" ilişkilerde söz konusu bilinci ve soyutlamayı bilmiyor da olabilirler. Hiyerarşisiz, iktidar ve otoriteden azade bir ilksel-komünal toplum örneği elimizde olsaydı, belki de Nutku'nun düşünceleri genel geçerlik kazanabilirdi.

²⁸ a.g.e., s. 22.

²⁹ a.g.e., s. 38.

³⁰ NUTKU, *Felsefe ve Güncellik*, s. 70.

aşağı davranışlara sürüklesin, sorumlu olsun. Ruhun yüceltilmesinde her zaman beden suçlanmıştır. Dinlerin tutarsızlığa düştüğü bu konuda: Özellikle tek tanrılı dinlerin tanrısı, iradeyi ruha vermiştir. Ruha sorumluluk veren tanrı olduğu için, söz konusu eylemlerin sorumlusu da ruh olmalıdır. Eylemlerin sonucu bakımından beden değil, suçlamalarda da ruh hedeflenmelidir, düşüncesindedir.³¹

Nutku, insanın üç zaman boyutunda birden yaşadığı görüşündedir. Eylemesiyle şimdide, anmasıyla geçmişte, umut etmesiyle gelecekte. Canlı duyulanmaların ve duygulanmaların, şimdiden geleceğe doğru yönelmesiyle birlikte bilincin zamanı, gerçek zamanın tersine, şimdiden geçmişe doğru akabiliyor; geçmişini şimdiye getirebiliyor ve gerçek zamana yerleştirebiliyor. Bellek, hayal ve tasarlama güçleri, geçmişini şimdileştirmeyi “gerçekleştirebiliyor”. Tasarlama, yeniden yaşanılması istenenleri umuda bağlayarak geleceğe uzatıyor. Bilincin geçmişe ve geleceğe doğru çift yönlü hareketi, insanı gerçek zamanın dışına çıkartıyor. Bilginin gerektirdiği: Gerçeği olduğu gibi anlamak ile inanmanın, inanma isteğinin gerektirdiği: Gerçeğin bilinmeyen uçlarının “sanki var”casına, “sanki biliniyor”casına tasavvur edilmesi iç içe geçiyor.³²

Zaman bilinci değer bilinciyle bezenmedikçe boştur. Bu düşüncede dile gelen; şimdi, geçmiş ve gelecekte ortaya çıkan her insan eyleminin insani değerlerden bağımsız olamayacağı, yani etik anlamlardan ayrı tutulamayacağıdır. Bu anlamda, ‘zaman bilinci değer bilinciyle bezenmedikçe boştur’ ifadesinde saklı olan düşünce; insanın hiçbir eylem dışta bırakılmadan insan eylemlerinin tümünün değerlerle düşünülebileceğine vurgu yapmaktadır.

Değerlerin hep şimdide taşınmaları nedeniyle burada bir paradoks işbaşındadır ona göre. Temel insani değerlerin kalıcılığıyla zamanın geçiciliğinin bir aradalığı önemlidir Nutku’da. Kendi başına bir geçmişin, şimdide yaşanmayan bir tarihin anlamı yoktur. Yaşanan an, zamanın iki boyutunu kendine çeker. Bilincin, geçmişini şimdiye getirerek zamanı durdurmasıyla, geçmiş, artık geçmemiş olur. Gene de bütün bunlar yaşanan şimdi içindir, gerçekte gelip geçen hep yakalanabilmesi için. İnsanın en gerçek bilgisi, ömrünün bir defalık olmasıdır ve ölüm

³¹ a.g.e., s. 71-75.

³² NUTKU, *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, s. 45.

zaman boyutlarının bilinçte bir anda düğümlendiği en etkin olaydır.³³ Nutku'nun, zaman ile bilincin iç içeliğine vurgusu, gerçekliğin anlaşılıp anlamlandırılmasına, yaşamın insanca yaşanabilmesine yönelik içeriklendirmeler taşır.

“Olması gerek” kavramının felsefi içeriğini; ne olması gerekir? Olması gerekene nasıl ulaşılabilir? Olması gerekenin kendisi nedir? Sorularında toparlayan Nutku, ilkinde; erek belirleme, ikincisine; ereğe götürecek yolları seçme, üçüncüsüne; ereği temellendirme denebileceğini belirtir. İlk ikisinin üçüncü soru üzerine katlandığını vurgular. Nutku, ilk sorunun ilk yanıtını Greklerde görür: Mutluluk. Eylemin amacı mutluluk olunca; akıl (*fronesis*), erdem ya da yararlılık (*arete*), ölçülülük (*sofrosüne*), doğayla uyumlu yaşama (*harmonia*), duyumsal hoşnutluk ya da haz (*hedone*), duyumlara ya da acı çekmeye kayıtsızlık (*apatheia*) ve diğerleri aynı ereğin değişik araçları oluyorlar. Greklerden sonra Kant bu soruya, etik ilkelerin apriori olacağını, empirik öğeler taşımayacağını, bu ilkelerin de “salt pratik akıl” aracılığıyla bileneceğini, bunların *apodiktik* (olmalı'ya dayanan) kesinlikte ve özgürlükle ilişkisinde dile geleceği şeklinde yanıt verir.³⁴

Greklerin, siyasetin ahlaki bir temel gerektirdiği görüşünde haklı olduklarını ama ahlak sorunsalının çekirdeğinin daha derinlerde yattığını görmediklerini belirtir. Sokratik sava şöyle yaklaşır: Fazilet (etik değer) matematik formüller gibi öğrenilebilseydi, şimdiye kadar çok ilerlemiş olmamız gerekirdi. Dünyaya yayılmasında tüm yıkıcılığına rağmen Avrupalının düşünce geleneğinin en yüksek değerini, bireyin türdeşine içten bağlanmasına (koşulsuz bağlanma) dayandıran Nutku, bu bağlanmanın, kişilik ve özgürlük anlayışının başlangıcı olduğunu, çünkü: Ancak dıştan en ufak bir zorlanma olmaksızın kendisini bir başkasına bağlayan, kendisine bundan başka seçenek tanımayan bir insanın tamamı ile özgür bir insan olduğunu belirtir. Ona göre, kişi özgürlüğü bağlanmasıyla tamamlanmıştır ve böyle bir insanın ahlaki durumu, herhangi bir pragmatik, toplum açısından övgüye layık, yahut siyasal açıdan alturistik (özgeci) durumdan kökten farklıdır. Başkalarını yaşatma duygusuyla bağlanmış kişi, ahlak örneğinin olanağıdır ve bu olanağın gerçekleşmesi mutluluk kavramıyla açıklanamaz. Çünkü Nutku'ya göre, ahlak örneği ne bir araçtır ne de tek yahut bir dizi aracın amacıdır. O,

³³ a.g.e., s. 49-50.

³⁴ a.g.e., s. 73, 84.

kendi başına bir amaçtır. İnsanlık kavramı, bireyin birey olarak mutlak değerinin tanınmasını gerektirir. Bu noktadaki ilk gelişmeyi Nutku, yanağına tokat yiyenin öbür yanağını uzatması olarak tanımlar. Kant'ın "içimizdeki yasa"sını izleyerek ahlak örneğini, bulutsuz bir gecede parlak göktaşı kadar açık görülebiliriz. Ona göre ahlak örneği, çoğu kez kendisini pek kısa süre için gösterir ve dünyanın her yerinde dolaşır. Doğa tarihine bakışta evrimin en üst basmağındadır.³⁵ Nutku'ya göre ahlak örneği kişi, başkaları için ölümü hemen kabullenen özveriden, uzun süre çile çeken, güçlülere göğüs geren özveri biçimlerine kadar insanın insana bağlanmasında görülebilir.

Doğada evrim ve tarihte ilerleme düşüncesindeki ilişkiyi³⁶, ilkin doğa insanı yaratmıştır ama insan tarihi yaratmıştır ve her defasında tarih de insanı yeniden yaratmıştır şeklinde belirtir. Bunlar onun tarihte ilerleme kavrayışına denk düşer. Nutku, "dünyayı bilerek kendini bilmek" bilgeliğinin, hem hakikati olduğu gibi bilmek hem de uygulamada yalana kanmamak sorumluluğunu içerdiğini, bilinen ister bir gök ada ister bir kertenkele olsun, 'onun kendisi nedir?' ile 'o bizim için nedir?' sorularının iç içe geçtiğini söyler.³⁷

İnsan felsefesinin ethiği görelileştirmeyip, insanlık adına kavram çırpıştırılmalarından uzak durduğunu düşünen Nutku³⁸, önemli olanın, insan kavramıyla insanlık kavramı arasındaki geçitleri bulmak olduğunu, bunun için de yapılması gerekenin, kavrama yakıştırlacak örneği aramak değil, örneği kavramlaştırabilmek olduğunu belirtir.

"*İnsanoluş paradoksu*" adını verdiği karşıtlıkta Nutku³⁹, diğer canlıların doğaya tek yanlı uyarlanmasının insanda karşıtını bulduğunu, ikileştirdiğini, doğanın insana uyarlanmasının (en basit örneğiyle bir derenin yönünün değiştirilmesinin) gerçekleştiğini belirtir. Doğa - insan bağına ele alan Nutku⁴⁰, söz konusu bağı kopukluğunun yeniden yaratılabilmesi için üç ilkedden söz eder. Bunlar: "1) Bilinen her şeyin uygulanması gerekmez; 2) doğa insan için değildir, insan doğayla birlikte ve; 3) insan türünün biricikliği özgürce seçmesindedir ve soy

³⁵ a.g.e., s. 86, 87.

³⁶ a.g.e., s. 103.

³⁷ NUTKU, *Felsefe ve Güncellik*, s. 34.

³⁸ a.g.e., s. 42, 43, 44, 45.

³⁹ a.g.e., s. 51.

⁴⁰ a.g.e., s. 57.

sürdürüp sürdürmemeyi de özgürce seçebilir”⁴¹, önermelerinden oluşmaktadır. Bu savları kısaca şu şekilde dile getirir: 1. İlke 1970’li yıllarda ekolojinin birinci ilkesi olarak öne sürüldü ve bilmenin sorumluluğu sorununun temelini indi. İnsana / insanlığa zararı olabilecek bilgilerin uygulanmasından sakınmak gerekir düşüncesi bu ilkede barınır. Bu nedenle de, sonucundan sorumlu olamayacağı şeyi uygulamaya kalkmama bilincine vurgu yapar. 2. İlke, doğanın araçlaştırılarak tüketim nesnesi olarak görülmesi yerine, insanın bir parçası ve birlikte olma zorunluluğu içinde olduğu bütünü gözden kaçırmamayı ve yok edici, ortadan kaldırıcı değil, yeniden üreten bir bilinç ve eylem kavrayışıyla doğaya yaklaşılmasını vurgulamaktadır. 3. ilke de nihayet, insan türünün temel özelliğine vurgu yapan özgür seçme yetisi, içinde bulunduğu koşullarda kendine uygun olanı belirleme olanağına işaret eder. Özgür seçmenin biyolojik dayanağı kalmadığını vurgulayan Nutku, ancak biyolojisiyle uyum sağlamaya çalışmasının ve doğadaki yerini bilmesinin onun etik varlığının sökülmez bir parçası olduğunu iddia eder. İnsanlaşma sürecinde doğal nedenselliğin kesintiye uğramış olması özgürlüğü yarattı. Bu kesinti doğanın lütfu olarak da anlaşılabilir. Ona göre, üçüncü ilke anlaşılmadan diğer iki ilke temellendirilemez; üçüncü ilke ise hiçbir başka ilke ile temellendirilemez.

İnsanı “olanaklar varlığı” olarak tanımlamanın, onu özgürlüğüyle birlikte anlamak için belirgin bir tavır olduğunu belirten Nutku⁴², özgürlüğün geleceğe yönelik olduğunu, hiçbir toplumsal kalıba sığmayan özgürlük olanağının değerler belirlenimiyle gerçekleştiğini, bu belirlenimin kaynağını bilmediğimizi düşünmektedir.

Kant’ın, insanı toplum dışı toplumsal varlık olarak görmesinde, *faineomenon* yanının toplum dışılığı ve *noumenon* yanının da toplumsallığa denk geldiğini düşünmez. Nutku⁴³, çünkü böyle bir yorum Kant’ın kesinlikle kastetmediği bir ayrımı ona yamamak olur. Kant’ın insan ve bilgi anlayışında ‘şizoid kopukluk’tan söz eden ‘çağdaş’ yorumları gülünç bulur. Hipotetik ve kategorik buyruk ayrımlarının *faineomenon-noumenon* ayrımına koşut olduğunu ama bu ayrımdan (Kant’ı eleştirerek) “doğanın insan için gizli bir amacı” olduğu

⁴¹ a.g.e., s. 59-64.

⁴² a.g.e., s. 103.

⁴³ a.g.e., s. 123.

sonucunun çıkamayacağını savlar. Tek dünya devletinin kurulacağı ve ebedi barışın sağlanacağı sonucunun bir doğa (ya da tanrı) amacına yaslanarak çıkamayacağını da ileri sürer. Ancak buradan çıkarılabilecek sonucun, bilimlerin tanımlamakla tüketemediği insanı, felsefenin de tüketemeyeceği ama tanımsız da bırakamayacağıdır. Ona göre bu son tümce, mantıksal bir çelişki içeriyorsa, o zaman insanı 'çelişkiler varlığı' olarak tanımlamak yerinde olur.

Bilebilirliğe sınır çizmek, sınırın ötesine işaret etmek de olduğundan, ötede, doğabilimsel nedensellikleri aşan başka türden bir nedensellik alanı, yani anlam bağıntıları vardır. Bilme, varolanı olduğu gibi açıklamaya yönelirken, anlam verme ve verilen anlama inanma, Kant'ın bir terimiyle söylenirse, 'koşulların bütünlüğünü' kavramaya yönelir. Bu yönelişinde insan, bilgiyi oluşturucu ilkeyi ve çekirdekteki tam kesin doğru - yanlış ayrımını terk eder, 'olması gerektiği gibi'nin, 'olacakmış gibi'nin, 'sanki var'ın düzenleyici ilkesine, yalnız bilgi ediminde değil, tüm yaşayışında tutunur. Demek ki, doğabilimlerinin insan üzerine ortaya koyduğu bilgilerle beraber, bunların dışında, varoluşun temel sorunlarına inen bir bilgi türüne gerek var. Nutku'ya göre, tam da burası⁴⁴ bir insan felsefesinin başladığı yerdir; çünkü temel varoluş sorunları -bunların başına ölüm bilincinin gölge oyununu koyar- bu alanda görülür. Bu alan, 'ne ise o olan doğa'nın ve ona yönelen kavramlarımızın sınırına bitişiktir; aynı zamanda, kendimize yer aradığımız, bulmak için ideler yarattığımız, 'ne ise o olmayan', dünyanın başlangıcıdır.

Bilme, seçenekler arasında tercih etme (özgürlük) niteliklerine bağlı olarak sorumluluk özelliği de üstlenen varlık olan insanın; bu özelliğinin, bütün kuralcı ahlakların ötesinde, günlük işlerin ve ilişkilerin içinden geçen, onları duygu ve bilinç birlikteliğiyle ören, paylaşabilen, taşıdığı değerlerin paylaşılmasını büyük ölçüde öğrenebilen, türsel bir varolma koşulu olduğunu düşünür⁴⁵. Ona göre bu koşul, gerçeklikte olanla, elimizin altındakiyle düşüncemizin uzandığı "olması gereken" arasında, şimdiyle gelecek arasında bir bağıdır; bir eyleme girişmek ya da girişmemek seçiminde (bilinç hastalıklı olmadığı sürece) içinde bulunduğumuz durumdur. Seçme ve özgürlük arasındaki koşutluğun

⁴⁴ a.g.e., s. 123.

⁴⁵ NUTKU, Uluğ., ... *Daha Güncel Felsefe*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006. s. 76.

insanı belirleyici özelliği ile ilişkisinde sorumluluğa değinmektedir Nutku. Hayvanların soysürdürüm gereği tür içi dayanışıklarını ama insandan başka canlı türünde olmayan vicdan denilen yaşatıcı değer kaynağına duyarlı olma, onu taşıma ve başkalarına sunma yalnızca onda vardır. Yalnız insan, seçmesiyle sorumludur. Memnuniyet, nezaket ve utanç (ve bunların tersi; pişmanlık, küstahlık ve utanmazlık) bunlardan bir kaçıdır. Sorumluluğu insan türüne özgü ve doğaya karşı da (karşıt değil) bir sorumluluk olarak algıladığını temellendirmeye çalışır⁴⁶. Bilimin sorumluluğu ve kişi değeri de bu çerçevede ele alınır. Füzenin kesin isabet gücüyle, bir hastalığa karşı aşının bulunmasını aynı gören anlayışı eleştirir. İlki insanlığın yıkımına, ikincisi ise yaşatılmasına ilişkindir ve bunlar birbirlerine karşıt işlevleri nedeniyle; ilki bilimin yoldan çıkmasına, ikincisi ise temel kaygısına yöneliktir. Bu nedenle bilim, asıl anlamda aşı bulmaktır. Çünkü insan etkinliği ya da çalışması, bütün yıkımlara rağmen, makul olanı bulmaya yöneliktir. Bu anlamla da aşı bulmakla bağı vardır ama füzenin isabet etmesi onun yoldan çıkmış, yabancılaşmış durumudur. Bilimin temel amacı, varolanı olduğu gibi bilmektir. Ama ‘bilinen her şeyin uygulanmayabilir’ olduğu ilkesinden hareket eden Nutku, bunun, ekolojinin bir ilkesi olarak bilim ethiğinin içinden geçmek zorunda olduğunu belirtmektedir.

Bu bağlamda üniversiteleri de eleştiren Nutku (2006:89), üniversitelerin, *humanitas* kavramının içerdiği değerlerin çok gerisine, dost - düşman ayrımının bilinçleri körelten tuzaklarına düştüğünü, araştırma merkezlerinin, büyüme ekonomisinin batağından kurtularak liberal karcılığın doğayı talan etmesine ve hizmet olarak geri dönmeyen emeğin bu talan uğruna kullanılmasına karşı tavır koymaları gerektiğini savlamaktadır. Savaş ve savaş araçlarının yıkıcılığına karşı durmanın zorunluluğuna dikkat çeken Nutku⁴⁷, savaşın kökeninde insanlığın varoluşunu olumsuzlayan yıkıcı saldırganlığın durduğunu, her türden savaş ve savaş gereçleri kadar, bunların koşul ve olanaklarının da ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürer.

⁴⁶ NUTKU, *Felsefe ve Güncellik*, s. 80, 81.

⁴⁷ NUTKU, ... *Daha Güncel Felsefe*, s. 96, 97, 98.

İnsanın bir özü olduğunu savunan Nutku⁴⁸, Marks'ın 6. tezine karşı; anlam ve değer vermek, amaç edinmek ve amacı gerçekleştirmeye yönelmek, tarihselliği devşirmek nitelikleriyle insanın bir öz oluşturduğunu varsaymaktadır. Bu düşüncesini *genel varoluş olgularıyla* anlatmaya çabalar. *Genel varoluş olguları*: Zaman, mekan ve toplumsal-kültürel koşulların farkları ne olursa olsun, iki insan karşılaştığında, ilk bakışta birbirlerinin insan olduklarını anlıyorlarsa, *genel varoluş olgularını* anlıyorlar şeklinde dile getirilebilir.

İnanç Anlayışı

İnanç sorununda onun aradığı, farklı inanma tarzlarında neyin özde ortak olduğudur⁴⁹. İnanç sorununda temel yanılgılardan birinin, düzenlilik ve amaçlılığı birlikte anlamak ve eş anlama getirmek olduğunu vurgulayan Nutku⁵⁰, kendiliğinden düzenliliğin amaçlılığı içermediğini, buradaki yanılgının, birbirini içeren iki olgunun doğaya taşınması olduğunu belirtir. Mantıksal görünen bir çıkarımın gerçekliğe uygun düşmesi zorunlu değildir. Bu nedenle bilim, bu tür yanılgıları ayıklayarak ilerler.

Bilimin, zamanın ilk ve son sayfalarını okumaya kalkışamayacağını düşünen Nutku'ya⁵¹ göre, Bertrand Russell'in, bilimin ilerlemesiyle doğa-üstü güçlere inanmanın azalacağı savı, bu kestirme ters orantı, sorunu yanlış ortaya koymaktır. Sorun, doğa-üstü sanılan

⁴⁸ a.g.e., s. 22.

Bu noktada farklı tartışmalar vardır. Bu konunun başka bir tartışmayı (Nutku'ya karşı çıkan Özbek'in de sorunu tartışmaya daha önce açmış olması nedeniyle) burada bu tartışmanın uzun süreceği düşünülerek sorunsallaştırılmayacaktır. Ancak okuyucuya bir ön anlama sunması açısından insanın özü ifadesini kullanan Marx'ın Feuerbach üzerine tezlerinin 6.sı (Marx, 1979:73) aktarılmalıdır: "Feuerbach, dinsel özü insansal öze indiriyor. Ama insansal öz, tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Gerçekliği içerisinde, bu, toplumsal ilişkilerin bir bütünüdür. Bu gerçek özün eleştirisine girmeyen Feuerbach bunun sonucu olarak: 1. Tarihsel süreçten uzaklaşmak ve dinsel duyguyu [Gemüt] kendi başına bir şey olarak saptamak ve soyut -yalıtılmış- bir insan bireyini varsaymak zorunda kalmıştır. 2. Dolayısıyla insansal öz, onda ancak bir "tür" olarak, bir çok bireyi salt *doğal olarak* birleştiren içsel, dilsiz bir genellik olarak anlaşılabilir"

⁴⁹ NUTKU, Uluğ., *Felsefe ve Güncellik*, s. 127.

⁵⁰ a.g.e., s. 51.

⁵¹ NUTKU, Uluğ., *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, s. 46.

güçlerin doğal ayıklanmaları değil (bilim zaten bunu kendiliğinden yapar), sayıca pek az olan ama insan yaşamında olanca ağırlığını duyuran çatışkılı kavramların temeline inmektedir: Sonlu - sonsuz, değişen - değişmeyen, gerçeklik - gerçekdışılık gibi.⁵² Vurgusu, fantezi ya da tasarımları sınırlamak değil, bunların gerçeklikle bağının koparılmaması, bu bağ aracılığıyla gerçekliğin gerçekdışına taşmamasıdır. Russell gibi düşünenlerin şunu anlamasına olanak yoktur: Zerdüş'tün iyi tanrısı Ahura-mazda ve kötü tanrısı Ehriman arasındaki karşıtlık, iyi varlık E.T. ile kötü varlık Terminatör arasındaki karşıtlıkla özde aynıdır; bu karşıtlık insan varlığında temellidir, tarihsel - geçici değildir.

İnanç konusunda antinomik bir düşünüşü dile getirerek akıl tutulmasını aydınlatmayı dener: “Eğer tanrının gücü her şeyi var edebilir ve yok edebilirse, tanrı kendisini de yok etmeye muktedir midir?” sorusunun inanç içi olduğunu düşünür. Muktedirse, mükemmel olanın eksilmesi çelişkisi; muktedir değilse, mükemmel de değildir çelişkisi ortaya çıkacaktır.⁵³

İnsanın, “inancın ‘sanki var’ bilgisi”nin, var olanları ‘öyle olmadıkları gibi’ bilmeye yönelmesinin inanç sistemlerine yol açtığını düşünen Nutku, bu düşüncenin kendi içinde tutarsız olduğunu belirtir. Burada, nasıl ki yanlış doğrunun olumsuz koşuluysa, inanç da bilginin olumsuz koşulu olmaktadır. Var olanları ‘öyle olmadıkları gibi bilmek’: Bu tutumla, hem var olmayanın bilgisi edinilemez hem de var olan, öyle olmasının dışında tanımlanamaz. Bu düşünüşte evrenin yaratılmışlığı mutlak bir sav olduğundan, sürecin nasıllığını zaten dışlar, bilinen - bilinmeyen sınırını çizmez. “Evreni nasıl yarattığını ancak tanrı bilir” demek, mutlak bir iddiadır. Ama yalnız mantıksal bağlamda mutlaktır, gerçek anlamda değil. Bu da dilin, bilinmeyi, bir çevrimle biliniyor gösterme oyunudur. Ama bu oyun, basit bir açıklama değil, insan olma paradoksunun evrende açtığı yeni bir boyuttur. Bu anlamda, yaratanın işlerinin insanlarca bilinemeyeceği savı, insanın mutlak bilgelik iddiasıdır⁵⁴; paradoksun bir yönü de budur.

Bilme - inanma ayrımının ne olduğu üzerinde durduktan sonra Nutku, “bilmiyorum ama inanıyorum” deyişinin de nasıllık bilgisinin ötesine taşıdığı, bu nedenle de farklı bir düşünüşle çözümlenmesi

⁵² a.g.e., s. 38.

⁵³ a.g.e., s. 47.

⁵⁴ a.g.e., s. 52, 53.

gerektiğini ileri sürer. Felsefeyi tüm doğa ve toplum bilimlerinden ayıran, bu çözümü tek başına yapmasının gerekmesidir. Aşkınıklar çözümlemesinde sosyolojinin, psikolojinin, politik ekonominin hatta biyolojinin söyleyeceği tek kelime yoktur; zaten bu alana girmezler de. Eskilerin 'çift hakikat' dediği ve pek yanıltıcı olan 'bilim hakikati - inanç hakikati' sözde ayrımıyla, (inancın da bilgi olduğu savıyla), inancı ve bilgiyi aynı söylem düzlemine koyarak insani paradoks eritmek istenmiştir. Dogmatizmin kapısını ardına kadar açan, bu tutumdur. Böylelikle, inanmanın, var olmayanı var olana dönüştürme çabasındaki paradoksu göz ardı edilir. "Öyle olduğunu bilmiyorum ama öyle olduğuna inanıyorum" diyenler, nasıllığın tüm koşullarını bilmediklerini söylemekte ama koşulların tüm bilgisinin bir varlıkta bulunduğu kesince inanmakta, güven duymaktadırlar. Bu türden düşüncelere sahip olanlar, inanç sisteminin sözde bilgisine sınırlar ve onu töre ve törenlerle sarmalayarak cemaat oluştururlar. Bu sistemlere Nutku, derinliksiz cemaat ahlakı demektedir.⁵⁵

'Sanki Var'ın çözümlenmesinde Nutku, kapsamlı bir 'inanma felsefesi' üzerinde durmanın gerektiğini, felsefi antropolojinin önündeki önemli görevlerden birinin, dünya kültürlerinin birbirlerini anlayacakları ve birbirleriyle buluşacakları zeminin yaratılması olduğunu düşünmektedir. İnanma felsefesi bu noktada önemli bir zemindir. Nutku, 'sanki var felsefesi'ni etraflı olarak ilk kuran Vaihinger'i, onu derinlikli işleyen Feuerbach'ı ve ereksel düşünmenin tam bir çözümlemesini yapan Nicolai Hartmann'ı kendisinin öncüleri olarak görür. Nutku'ya göre, bu yöndeki çalışmaların bağlayıcı öncülü, tüm aşmacılığın (transendens) insan bilincinin nesnelere ibaret olduğudur. Dünyanın bilince yansıyan çıplak gerçekliği, bilinç tarafından giydirilerek dünyaya geri yansıtılmaktadır. Ona göre, bilincin nesnelere (1- gerçek nesne; 2- ideal nesne; ve 3- düşünce nesnesi) üçüncüsüyle, yani düşünce nesnesiyle ilgilenilmelidir. Nutku'ya göre, burada çekirdek soru, *düşüncenin kendiliğinden, hiçbir algı dayanağı olmadan bir kavram oluşturup oluşturamayacağıdır*. Bu soru idealizm - materyalizm karşıtlığına sığmaz, onu çok aşar (ona göre idealizm - materyalizm karşıtlığı, bilinç - madde ilişkisinde öncelik - sonralık karşıtlığıdır ve çok sığdır).

⁵⁵ a.g.e., s. 54, 55.

Burada, ideal nesne ile düşünce nesnesinin hep birbirine karıştırıldığını vurgulayan Nutku, bu karışıklığın da ‘izm’lere yol açtığını belirtir. Nutku, ideal nesne alanının bilincin iç nesnelere oluşmadığını, bilinçten bağımsız bir varlık alanı olduğunu vurgular. Matematik, bilincin içte ürettiği değil, keşfettiği bir idealite alanıdır. Oysa zihin nesnesinin, algılama ve düşünme arasındaki ilişkide ortaya çıktığını, bu bağlamda bilincin, dünya algısına hiç dayanmayan bir düşünce ediniyorsa, bunun köklerinin evren dışında değil, gene real varlıkta aranması gerekir. Felsefede büyük hata, varlık ile gerçekliği özdeşleştirmektir. Gerçeklik, varlığın bir yanısıdır; idealite diğer yanısıdır; evrende iç içe vardırırlar. Yeni Ontoloji bunu çoktan gösterdi; ama şimdilerde revaçta olan “kurucu özne” safsatası, hatayı sürdürüyor, varlığı sanki insan kuruyormuş gibi.

Yaratıcı tanrı düşüncesinin kökünün burada yattığını düşünen Nutku, salt düşüncede nedensel bağ kurmanın, gerçeklikteki bağları aşmaya ve kuşatmaya çabaladığını, bunun *insani* ama yanlış olduğunu sık sık belirtir. ‘İlk olan’ın öncesini ve ‘son olan’ın sonrasını sormayı durdurmayı amaçlayan ama gerçekte durduramadığı için çareyi insani paradoksu yok saymada bulan felsefe dışı bir tutumdur bu.⁵⁶ Olgu şudur: Ereksel düşünce, gerçeklikteki nedensellikleri kuşatma, içine alma ve kendi ereklerine göre yorumlama eğilimindedir. Bilim bu tutumu dışlar ama ereksel düşünmenin çözümlemesini yapamadığından, bu kez bilim de kendisini mutlaklaştırma eğilimine kapılır.

“Sanki-Var”ın bilgisi, dil bütünlüğü içinde çift - varoluş gösteren, bir defasında “vardır” başka defasında “olmalıdır” diyen insanın içinde taşınmaktadır. “Dır” diyerek, saptanmış olanı sıkıca tutmak, “olmalı” diyerek, kuşkulu olanı değiştirmek ister. Bu ikilik, insanın kararlılığı ile tereddüdü olmaktadır. “Vardır” sınırlılık ve huzur isterken, “olmalıdır” insanın özgürlüğü ve huzursuzluğunu iletiriyor.⁵⁷

Bilincin, daima bir şeyin bilinci olduğu düşüncesinin felsefenin kesin bilgisi olduğunu tartışan Nutku, burada sonuç olarak şu üç düşünceye vurgu yapar: Algı dayanağı olmayan hiçbir şeyin düşünülmemeyeceğini ileri süren Locke ile, değişmez yasallıkların içine yalnız akılla girilir diyen Leibniz’in realite - idealite bağı bakımından aynı zeminde durduklarını, fakat her ikisinin de tek yanlı kaldığını

⁵⁶ a.g.e., s. 56, 57.

⁵⁷ a.g.e., s. 124, 125. ayrıca bkz. 2005: 42.

belirtir. Nihayet, düşünce-içi olan ama gerçeklikte bulunmayan kurgu nesnelere, ancak ve ancak algı bağıntıları dayanağında (mantık bağıntıları değil) oluşabilirler (zihin nesnelere, mental varlık ve diğer terimler) demektir. Bu düşünce, uçan at (Pegasus) örneğinde anlaşılır kılınabilir: Örnek, uçma yetili kuş ve koşma yetili atın özelliklerinin birleştirilmesiyle oluşturulur. Buradan hareket edilerek denebilir ki, ona göre adalet gibi soyut kavramların da somut ve algılanabilir tarihsellikleri vardır. Demek ki genel kavramlar da, düşünülebilir olabilmeleri için algılanabilirliği gerektirmektedir. Nutku; Leibniz, Locke ve Hume'un gözden kaçırdıkları noktanın, duyumlama yetisinin nesnesine yöneldiği anda algıya dönüşerek bireşim kurması (ne zaman nerede bağıntılı ne var? sorusunun karşılığı) ve etkinlik kazanması ve kavrama ulaşmasıdır: Evrimdeki en büyük olgu. Aynı zamanda düşünce, gerçek nesnelere bağıntılarından yola çıkarak gerçek olmayan bağıntılar kurabilmektedir. Ama gerçek olmayan bazı nesnelere ve bağıntıları neden kutsadığı ve kendi üstünde varlıklar saydığına yanıt da kökünü, insanın, ölümün ölüm olduğunu kabul etmemesinde bulunur. Bilmeyle inanma arasındaki gelgitlerin, var olma ile var olmama arasındaki gerilimden kaynaklandığını düşünen Nutku, insanın gerilimde duran 'olanaklar varlığı' olmasının da bu paradoksa işaret ettiğini dile getirir.⁵⁸ Bilme, insana daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Bilgi bakımından ilerlemek, yalnızca sonuçlarla hareket etmeyi değil, bilgiden doğabilecek sorumlulukları da göz önünde bulundurmaya zorunlu kılmaktadır.⁵⁹

Geleceği felsefeyle eşelemek, Nutku'ya göre⁶⁰ şunları söyletebilir: İnsanın kendini yetkinleştirmesini tarihin amacı olarak görmek tanrı düşüncesindeki transendens'in yerine geçmek üzeredir. Çağımız mutlak, değişmez tanrısal kutsallıktan çıkarak ilerleyen, gelişen tarihsel kutsallığa geçiş çağı görünümündedir. Bunun ulusal yapıları aşarak dünya birliğinde gerçekleşmesi uzun zaman alacak ama artık geriye dönüş olmayacaktır. Nutku, sürekli ilerlemenin tarihselliğe ilişkin genel ve mutlak bir kavrayış olamayacağını ileri sürdüğü halde, söz konusu alandaki ilerlemenin bir sonuç olduğu kanaatindedir.

⁵⁸ a.g.e., s. 58, 59, 60, 61.

⁵⁹ a.g.e., s. 145.

⁶⁰ a.g.e., s. 96.

Günümüzde insanın “ben varım”ının bilek gücü, “sen de varsın”ın yürek gücüne baskındır⁶¹ diyen Nutku⁶², öte dünyalara daima bu dünyadan gidildiğini, öte dünyanın bu dünya gibi kendi başına olmadığını, insana bağlandığını, insansız varolabilen bu dünya ile insan için olması gereklerin öte dünyası arasındaki gerilimin hayatımız olduğunu savlar. Felsefi basamakların soruları da şöyle yükselmektedir: Ne var? Bizim için ne var? Bizim için olması gereken ne var? Eğer son üst basamaktan aşağıya baktığımızda bir şey göremezsek, gelecekte umudumuz kesilir; çünkü bu dünyadaki öte dünya oradan görülür. Tek bir bilginin bile bir kuşaktan sonrakine aktarılması, daha özgür bir dünya içindir. Kaynağı buradadır, yaşadığımız berideki dünyada.

İnsan, ruh - beden ikileştirmesinde ölüm bilincinin gölge oyununu oynar. Nutku’ya göre⁶³: “Oyunların oyunu, ölüm bilincinin gölge oyunudur. Amacı ölümsüzlük kazanmak; gösterimi, üç boyutlu cismi iki boyutlu gölgeye çevirmek; kuralı, iki boyutluyu üç boyutlunun üstünden bir solukta ve ona değmeden atlatmak. Oyunda sonsuz çeşitlemeleri olan tuzak, düşünülemez olan boyutsuzluğun, düşünülemezliğine karşın söylenebilirliğini kurmak, gölgeyi gizlemek, görünemez kılmak. Sonra söylenebilirliği varolabilirlikle eşleştirmek. Bütün diğer oyunların tersine bu oyunda tuzağa düşen, oyunu kazanır, ölümsüzlük amacına ulaşır. Ayrıca, tuzağı kuran ve tuzağa düşen aynı kimsedir, çünkü oyun herkes için tek kişiliktir”⁶⁴.

Nutku’ya bir itiraz Özbek’ten gelmektedir. *Felsefe Logos’un* 19. sayısında yayımlanan, Nutku’nun “Marx ve Feuerbach” hakkındaki düşüncelerini tartışmaya başlarken Özbek; Marx’ın “din halkın afyonudur”⁶⁵ düşüncesinin Nutku tarafından kavranışının sorunlu

⁶¹ Burada tartışmalı bir ifadeyle karşı karşıyayız. Öncelikle belirtilmelidir ki, Nutku’nun önermesinin tersi olan; “sen de varsın”ın yürek gücünün toplumsallığının (toplumsallığa dayalı elbirliği ve özgeciliğin), “ben varım”ın (bencilce bireyciliğin) bilek gücüne baskınlığı, toplumsallığın ve onun dayandığı temellerin ve onu desteleyen yan sonuçlarının gelecek için insana umut olması bakımından daha belirleyici ve onaylanabilir görünmektedir. Bu bağlam Nutku’nun yukarıda dile gelen düşüncelerinde ve bu yazı boyunca içerilmektedir.

⁶² NUTKU, Uluğ., *Felsefe ve Güncellik*, s. 27, 28, 29.

⁶³ a.g.e., s. 67-76.

⁶⁴ a.g.e., s. 67.

⁶⁵ Söz konusu düşüncenin bütünü; “Dinsel sefillik bir yandan gerçek sefilliğin anlatımıdır, öte yandan gerçek sefilliğe karşı bir protesto/karşı çıkıştır. Din, baskı altındaki yaratığın inlemesi, kalpsiz bir dünyanın duygusudur, tinden

olduğunu ileri sürer. Çünkü Nutku, “dinin aslı, afyonlayanla afyonlanan arasındaki ilişki değildir”, demekte ve eklemektedir; “böyle olsaydı, sınıfların bulunmadığı ilksel toplumlarda totemler bulunmazdı”. Bu düşünceye karşı çıkan Özbek: Dinin insanları rahatlatan yanı sıra, hoşgörüyü karşılanıyor gibi olduğunu vurgular, oysa yarattığı rahatlığın bir tür yanılsama aldatmacası olduğunu belirtir ve dünyanın “gerçek sertliklerini” ortadan kaldırmadığını düşünür.⁶⁶ Özbek, Nutku'nun ‘aşmacalar’ düşüncesini, Feuerbach'ın ‘insanın dine inanması ve dinin kaynağını da insan fantezisinde görmesi’ne benzeterek eşleştirir. Her iki yaklaşımın da insanın özünü benzer ‘fantazma gücüne’ bağliyor olmalarını ve insanın biricikliği bakımından ele alınmasını bir açmaz olarak görür. Böylesi bir yaklaşımın, günümüz ekolojik problemlerine yaklaşımın temel tartışma noktalarından biri olduğunu da vurgular⁶⁷.

Sonuç Olarak:

Dünya ve Güncellik Anlayışı

*“Kafayı vücut üstünde tutmak da marifet değil.
Doğaca yeni olan,
başını büktürmek için
üstüne ne kadar ağırlık konulsa da,
gene de onu dik tutmaktır”*

Uluğ Nutku

yoksun durumların tinidir. O, halkın afyonudur” (MEW. 1, sy. 378), şeklindedir.

⁶⁶ ÖZBEK, Sinan., *Felsefe Logos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı:2003/20, sy. 139-143. s. 140-142.

⁶⁷ Burada, inanma tartışması bağlamında denebilir ki, hem Uluğ Nutku'nun hem de Sinan Özbek'in yaklaşımları olumlanabilir. Öncelikle Nutku'nun getirdiği “ilksel (yerli) insanların da inancı olması” hakkındaki temellendirme, inanmanın bilgi eksikliğine vurgu yapar. Buradan hareketle bir gereksinimin karşılanması olarak doğduğu düşünülebilir. Öte yandan Özbek'in “dinin halkın afyonu” olduğu şeklindeki günümüz din ya da inanç sistemlerinin (Nutku'nun tartışmasız katılacağı) Marx'ın ileri sürdüğü düşünce, günümüz toplumsal ilişkilerini egemenin kendi denetimi altında tutma, yönlendirip şekillendirme isteği olarak görülen, iktidar sürekliliği sağlayan bir politika olarak belirlemek olanaklıdır. Böylelikle her iki tartışma argümanının kendi içinde tutarlı ve olumlanabilir olduğu düşünülebilir.

Değerler bağlamında, görelî değerlerin birbiriyle çatıştıklarını ama göresiz değerler karşısında ortadan kalktıklarını, görelilik (değişken) ve göresizliğin (temel) iç içe bir ilişkiyi betimlediklerini, birbirlerini dışlamadıklarını, bunların birbirlerini gerektirdiklerini, tüm zaman ve mekanlar için geçerli olan göresiz değer, şimdi ve burada olan görelî değer içerisinde taşındığını ve çekilip çıkarılmayı beklediğini vurgulayarak⁶⁸ Nutku, günümüz postmodern yaklaşımlarının genel kural olarak ileri sürdükleri göreliliği göresize, yani temel ya da değişmeyen evrensel değerlere bağlar. Böylelikle felsefi hareket noktası bakımından evrensel ve temel olan ilkelerle hareket edilebileceği düşüncesini öne çıkarır.

Buyruk ve gereklilik kipinin dile geldiği “haddini bilmek” ile “kendini bilme”nin nerede karşıt olduklarını gösterirken Nutku; “birisince önceden bilinen, onu bilmek isteyene sonuç olarak dayatılırsa ve bilmenin yönü araştırmadan öğrenmeye çevrilirse haddini bilmek ile kendini bilmek karşıt olurlar” demektedir. “Kendini bil”, bir buyruk değil, çağrıdır. “Kendini bilesin” ile “kendin bilesin” eşanlamlıdır. “Haddini bil”, egemenliği içerir, buyrukçuluktur ve buyrukçuluk felsefenin özüne aykırıdır. Oysa çağrı içerikli “kendini bil” ifadesinde özne felsefedir. Buyrukçuluk din ve hukukta ortaya çıkar. İkisi de yasakçıdır.⁶⁹ “Haddini bil” buyruğu, yaşamın her alanında olduğu gibi bilim alanında da egemendir.

“Filozofun doğuştan siyasetçi” olduğunu söyleyen Farabi’nin görüşüne katılan Nutku’ya göre⁷⁰, filozofun siyasetçiliği, kendi güncelliği içinden insanlığa bir çağrı iletmektir. Farabi’nin yukarıda dile getirilen kavrayışının “felsefenin dünyayı yalnızca yorumlamak olduğunu” söyleyenlerin kulaklarına küpe olmasını ister.

Günümüz filozofu, ona göre aşağıdaki *pseudo* (yalan-sahte) özdeşleştirmelerin örtüsünü kaldıracaktır: Toplumun çıkarlarının devletin çıkarlarıyla özdeşleştirilmesi ve bunun türevi olarak devlet sırlarıyla özdeşleştirilmesi; komşu halklarla birlikte barışçıl yaşamının stratejik ortaklıklarla özdeşleştirilmesi; eğitim idesinin yararcılıkla, bilimin teknolojik üstünlükle özdeşleştirilmesi; kültür ve sanatın seyircilikle, koleksiyonculukla özdeşleştirilmesi; tarihsel iktisadi dokunun

⁶⁸ NUTKU, Uluğ., *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, s. 48.

⁶⁹ NUTKU, Uluğ., *Felsefe ve Güncellik*, s. 32, 33, 34.

⁷⁰ a.g.e., s. 35.

küreselleşmeyle özdeşleştirilmesi; ve hepsinden önemlisi, gençliğin geleceğe atılımının itaatçilikle özdeşleştirilmesi.⁷¹ Nutku'ya göre en büyük suçlu, eğitimi gençlere “istendik davranışlar verme” olarak tanımlayan eğitimcidir. Bu çeşitten eğitimci hiçbir zaman eğitici olamaz; yeniden eğitilmesi gerekir. Üstelik “istendik” kelimesinin Türkçe'yi yanlış kullanmak olduğunu da bilmez.

Nutku⁷², 21. yüzyılın, sermaye odaklarının çıkarlarını temsil eden hükümetlerin halklarına ve buna uymayan halklara silahla bile “kendini bil” buyruğunu veremeyeceği bir yüzyıl olarak şekillenmeye başladığını, küresel sömürü mekanizmalarının karşısına asıl anlamda demokrasinin çıktığını düşünmektedir. Bu ‘en geniş kitlelerin demokrasisidir’. “Birleşik insanlık idesi”ni nihai çözüm olarak öne sürerek, bütün dünyada ham madde, gıda ve enerji kaynaklarının tüm halklarca adil paylaşımının zorunlu olduğunu da savunmaktadır.

Dünyanın geleceğiyle ilgili gidişte, her aydınlanmış insan gibi kendiliğinden karamsarlığını gördüğümüz Nutku⁷³, insan hakları bilincinin yaygınlaştığı günümüzde köleleştirmenin de bu gelişmeye eşlik etmesinin kökten çelişikliği üzerinde durarak, günümüzdeki süreçten yeni bir sosyalizmden çok yeni türden vandalizmin çıkmasının daha olası olduğunu belirtmektedir. Sanayide doğan ve tüm insanlığa egemen olan sürecin, yeni-kölecilik denebilecek bir ilişkiye sürüklenebileceğini varsaymaktadır. Günümüz insanının, varolan sorunları aşma amacıyla felsefî yanıtının; “eğer insanlar çatışmasız yaşamayı, yapıcı işbirliğine ve dayanışmaya gerek duymadıkları bir biçimde gerçekleştirebilirlerse, insanlık sorununu bir paradoksla çözmeyi başarabilirler” düşüncesindedir.

Güncel demokrasi anlayışlarına eleştirel yaklaşımda bulunan Nutku⁷⁴, Batı demokrasileri, Amerikan demokrasisi, sosyalist demokrasi, halk demokrasisi gibi adlandırmaların halkların bilgeliğini gözler önüne sermediğini, olması gerekenin; siyasal hayatın genel irade tarafından sürekli özyönetimi olduğunu ve ancak bu tarzda bir faziletin gerçekleşebileceğini belirtmektedir⁷⁵.

⁷¹ a.g.e., s. 36.

⁷² a.g.e., s. 37.

⁷³ a.g.e., s. 99.

⁷⁴ a.g.e., s. 109.

⁷⁵ Burada hemen belirtilmelidir ki, Nutku, sosyalist demokrasi ya da halk demokrasileri yaklaşımlarını burjuva demokrasileri ve diğer de egemenlik

Dünyada egemen devletlerin üstün teknolojiler aracılığıyla geri kalan toplumları küreselleşme adıyla kendilerine bağımlı bir ekonomik pazar haline getirdikleri görüşünde olan Nutku⁷⁶, söz konusu güçlü devletlerin gerek silahlı gerek silahsız yöntemlerle kendi sosyal, politik ve ekonomik egemenliklerini dikte ederek her alanı belirlediklerini dile getirmektedir. Günümüzde savaşların genellikle silahlarla yapılmadığını, ancak hegemonyanın sürdürülmesi amacıyla teknolojilerini bir tehdit olarak ve gerektiği yerde terör boyutunda uyguladıklarını savlamaktadır.

Söz konusu kapitalizmin dünya ölçeğinde küresel hiyerarşisi ve egemenliğine karşı mücadeleyi ancak sınıf bilinci aşılacak bir partinin yönlendireceği savı bir önyargıdır⁷⁷ ona göre.⁷⁸ Çünkü her iktidar gaspçısının çabucak bürokrasiye dönüşmesi söz konusudur. Bu nedenle doğrudan yönetim anlayışının tutarlı demokratik yaklaşım olduğunu, böyle bir düzenlemede ‘yöneticiler’in temsilci değil, ancak ‘sözcü’ olabileceklerini daha önceki yazılarında belirtmiştir. Bu düşüncesinin yakın tarihteki örneklerinin⁷⁹: Kongo’daki Lumumba hareketi, Papua’lıların mücadelesi ve nihayet şimdiye (2000’li yılların başına damgasını vuran) Zapatistler olduğunu haklı bir biçimde savlamaktadır.

Ona göre⁸⁰, ancak dünya halklarının demokrasi cephesi bir karşı-küreselleşmeyi gerçekleştirebilir. İletişim, kitlelerin kısa sürede milyonları bulan örgütlülüğüne şahit olmuştur. Bu gelişme, küresel bir umut olduğunu göstermektedir. Ona göre, Birleşmiş Milletler örgütü dünyanın tüm kaynaklarının adil paylaşımını gerçekleştirdiğinde, Güvenlik Konseyi de dünyayı silahsızlandırma konseyi olarak görev yaptığında anlam kazanırlar.

Marx’ın, ‘insanlığın önüne çözebileceği sorunlar koyacağı’ düşüncesinden hareket eden Nutku⁸¹, aşılabilir bir sorun olarak görünen *küresel smog*’un şimdilik etkisi görünmeyen ama ilerleyen, zaman içinde insanlığın üzerine çökecek bir kabus olduğu görüşünü, ekolojiyi hiçe

demokrasileriyle benzeştirerek genelleme eğilimindedir ki burada Nutku’nun da bilgi ve bilinci dahilinde olan ayrımlar yapılarak değerlendirilmeler yapılması önemlidir.

⁷⁶ a.g.e., s. 157-160.

⁷⁷ Nutku, diğer bazı savlarında olduğu gibi genellemelere ve temellendirmeye gitmeksizin savsözler ileri sürmektedir.

⁷⁸ a.g.e., s. 159.

⁷⁹ a.g.e., s. 160.

⁸⁰ NUTKU, Uluğ., ... *Daha Güncel Felsefe*, s. 46.

⁸¹ a.g.e., s. 49, 50, 51.

sayan sanayi güçlerinin doğal yaşamı kirletmesi bağlamında dile getirmektedir. Aynı şekilde, adaletsiz dünya kaynakları dağıtımının dengelenmesi ve adalet ölçülerine uygun olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü dünya nüfusunun % 15'i tüm hammadde kaynaklarının % 70'ine sahiptir. Bu % 15'in başını da 1000 aile çekmektedir. Bu durumun yeniden adil biçimde düzenlenmesi olanaklıdır. Bu, karşı-küreselleşmeyle olanaklıdır. Bergama köylüsünün kendini savunma eylemleri ve Zapatistler karşı-küreselleşme amacıyla buluşan iki büyük örnektir.

Günümüze ve geleceğe ilişkin sorunların çözümüne ilişkin olarak dile getirdiği temel kavrayışlarından birini, *Dünya Bireyi-Hakları ve Sorumlulukları* başlığıyla ele aldığı bir sempozyum bildirisinde işleyen Nutku'nun⁸² bu konudaki temel düşüncelerini olduğu gibi aktarmak, okuyucunun onu anlaması bakımından önemlidir. Bu düşüncelerinin tüm dünya insanlığına yönelik olması da onun felsefesinin evrenselliği kucaklama çabasında olduğunun göstergesidir.

“Tarihi onu nereye, nasıl yerleştirmiş olursa olsun, birey tarihiyle sınırlanmış değildir ve bu tarihi sırtında yük olarak hissederse, onu atmakta özgürdür. Herkes kendi tarihiyle, kendi diliyle başlar; hiç kimse bunlarla bitmez. Bu anlayış dünya bireyinin niteliklerini ortaya koymada ilk adım sayılabilir. Atılabilecek sonraki adımlar için şu öngörüşler ilkeselleştirilebilir:

1.Yarın, ertesi yarınlara ertelenecek bir gün değildir. Yarın bugünden kurulmuyorsa güvensizdir. Yarının bugünden daha iyi olacağına dair bütün söz vermeler güvensizdir. Bireyin bugünü yarınını da taşıyorsa, söz vermeler güvenmemekte haklıdır.

2.Birey kendini-yönlendirme etkinliğini gösterebileceği girişimlere katılır. Katılım özgürlüğüne engel olacak örgütlenme biçimlerini reddeder. Ne devletin kanunları ne de toplumun gelenekleri kendisini yönlendirmesini kısıtlayamaz. Bunların dışında eylemek bireyin hakkıdır.

3.Kendisinin ve bir başkasının vicdanına yaptırımında bulunacak bütün müdahalelere, zorlamalara baş kaldırmak bireyin hakkıdır. Sorumluluğu, düzeni korumak değil, aşmaktır. Bir tek dayanağı vardır: Kişilik onuru. Bu dayanakta tüm tarihsel önyargıları geride bırakır.

⁸² a.g.e., s. 53.

4. Eğitiminde, içinde yetiştiği kültürü, kültürler arası bir kültür olarak anlar, merkeze koymaz. Düşüncesini kültürler bireşimine doğru yoğurur. Düşmanlıklar tarihini yazan ‘biz-onlar’ ayrımını dışlar.”

Savaş ve saldırganlıkla ilgili düşüncelerinin köktenci felsefi bir kavrayışa denk düştüğü görülen Nutku⁸³, örgütlü öldürmeye karşı bir bilinç akımının dünyayı dolaştığını ileri sürer. Bu yüksek bilinç düzeyi ona göre, şu ilkedен hareket etmektedir: İnsan eliyle bozulan, insan eliyle düzeltilebilir. Her örgütlenme, silahlı örgütlenme de dahil insan eliyle yapılır. Üstelik silahlı örgütlenme insanın toplumsallık özünün bir görünümü değildir. O halde bu örgütler, kurumlar, kuruldukları gibi lağvedilebilirler. Bu bir görevdir ve dünya bireyinin sorumluluğundadır. Bu nedenle insan bu sorumluluğunu taşımalıdır. Nutku, “kafayı vücut üstünde tutmak da marifet değil. Doğaca yeni olan, başını büktürmek için üstüne ne kadar ağırlık konulsa da, gene de onu dik tutmaktır”, demektedir.

Genellikle yerel sorunlar bağlamında evrenseli içeren sorunlarla uğraşan, yerelde evrenseli ve evrenseli yerelde olgusalılığı kavrama taşıyarak değerlendiren Nutku, felsefi olduğu denli yaşamın şimdi ve buradası bağlamlarında yaptığı düşünsel çalışmalarıyla birçok konuda geleceğe ve insanlığa ışık tutacaktır.

⁸³ a.g.e., s. 54, 55.

KAYNAKÇA

- ELGİN, Mehmet., / VEYSAL, Çetin., *Uluğ Nutku'ya Armağan*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2006.
- KANIT, Deniz., “İnsanoluş Paradoksu”, *Uluğ Nutku'ya Armağan* (içinde), Editörler: Mehmet Elgin, Çetin Veysal, İstanbul: İnkılap Yay. 2006, s.66-78.
- NUTKU, Uluğ., *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Bulut Yayınları, 1998
- NUTKU, Uluğ., *Felsefe ve Güncellik*, İstanbul: Bulut Yayınları, 2005
- NUTKU, Uluğ., ... *Daha Güncel Felsefe*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006
- ENGELS, Friedrich., *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Ankara: Sol Yayınları, 1979
- ÖZBEK, Sinan., *Felsefe Logos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı:2003/20, sy. 139-143.